

TAM METİN KİTABI

III. ULUSLARARASI KÜLTÜR VE MEDENİYET KONGRESİ

20-22 Nisan 2018
Mardin

Editörler
Dr. Hasan ÇİFTÇİ
Kaldygul ADILBEKOVA

Institution Of Economic Development And Social Researches Publications®

(The Licence Number of Publisher: 2014/31220)

TURKEY

TR: +90 342 606 06 75 USA: +1 631 685 0 853

E posta: kongreiksad@gmail.com

www.iksad.org www.iksadkongre.org

KONGRE KÜNYESİ

KONGRENİN ADI

3. ULUSLARARASI KÜLTÜR VE MEDENİYET KONGRESİ

KATILIM TÜRÜ

Çağrılı ve Davetli

TARİHİ VE YERİ

20-22 Nisan 2018 – MARDİN

ORGANİZATÖR

İKSAD- İktisadi Kalkınma ve Sosyal Araştırmalar Derneği

KATILIMCI KURUM

ATLAS Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi

KONGRE BAŞKANI

Prof. Dr. Salih ÖZTÜRK

DÜZENLEME KURULU BAŞKANI

Mustafa Latif EMEK

GENEL KOORDİNATÖR

Kaldygül ADİLBEKOVA

KONGRE DİLİ

Türkçe (tüm lehçeler), Arapça ve İngilizce

KUŞEYRÎ BAĞLAMINDA TAKVA VE VERÂ ANLAYIŞI
UNDERSTANDING OF TAQWA AND WARA'' FROM KUSEYRI'S
PERSPECTIVE

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Mansur GÖKCAN

Çukurova Üniversitesi

mgokcan37@hotmail.com 05308863034

ÖZET

Korkmak, sakınmak ve korunmak anlamlarında olan takva, emirleri yerine getirmek ve yasaklardan sakınmak suretiyle Allah'tan korkmayı, salih amellerle günden ve azaptan korunmayı öngörmektedir. Mâsivâdan uzaklaşarak itaatle ve ibadetle Allah'a yönelmek ve bağlanmak takvanın ön koşuludur. Bir şeyden korkmak, o şeyden kaçmaya ve uzaklaşmaya yol açar. Takvadaki korku ise, Allah'a sığınmaya, bağlanmaya ve O'nun dışındaki şeylerden uzaklaşmaya yol açar. Takva bütün iyilikleri kendisinde toplar. Gerçek takva, Allah'a ibadet ederek azabından sakınmaktır. Takvanın aslı, şirkten ve günden sakınmaktır. Bunlar, takva sahibi olmanın şartları olarak da kabul edilebilir. Elde edemediği şeye tevekkül etmek, elde ettiği şeye rıza göstermek ve geçip giden/elden kaçan şeye de sabır göstermek, bir kimsenin takvasının delilidir. Şüpheli şeyleri terk etmek anlamına gelen verâ, dinin temeli ve sâfîlerin özelliğidir. Takva, haramdan kaçmayı gerektirirken verâ, şüpheli şeylerden bile kaçmayı gerektirmektedir. Bu durum, verânın takvadan bir adım daha ötesinde olduğunu gösterir. Şüpheli şeyleri terk etmenin sebebi harama düşme korkusudur. Haram, Allah'ın sınırıdır. Bu sınırın çiğnenmesi, helak olmaya sebep olacağı için bu sınıra yaklaşmak bile tehlikelidir. Şüpheli şeyleri terk edenler, Allah'ın koruması altına girerler. Bir işin günah olup olmamasında şüphe varsa, bu şüpheyi ortadan kaldıracak olan şey kalptir. Bir iş yapılırken kalpte huzursuzluk hissedilirse, bu günden. Şüphe edilmeyecek olan tek şey Allah'tır. O'nun dışındaki şeylerden şüphelenilebilir. Halkta da şüphe olduğu için, halktan uzaklaşıp Hakk'a teveccüh etmek gerekmektedir. Tasavvuf, azimet yoludur. Sâfîler, başkalarının ruhsatla amel etmesini hoş görürler. Fakat kendileri, zaruret olmadıkça azimetten ayrılmazlar. Nafie ibadetleri farz imiş gibi eda ederler. Tasavvuf, fetva yolu olmaktan ziyade takva yoludur.

Anahtar kelimeler: Takva, verâ, korku, şüphe.

ABSTRACT

Meaning beware, abstinence and protection , taqwa means abiding by the prescriptions and avoiding the prohibitions and so feeling inside fear of Allah and being protected from sins and punishment with good actions. Its presupposition is going away from masiva and tending towards and submitting to Allah through obedience and worships. Fear from something leads to avoiding and fleeing from it. However, the fear in Taqwa gives rise to sheltering in, submitting to and keeping away from any except for Allah. Taqwa gather all goodnesses in itself. Real Taqwa is avoiding his punishment with worshipping Allah. The essential of Taqwa is being in safety from şirk and sins. All these can be considered the pillars of having Taqwa. It is the evidence of getting Taqwa to define as tawakkul what has not been achieved, give consent with what has been got, be passionate of what geçip giden elden kaçan. Wera,

meaning avoding suspected things, is the essential for Islam and the characteristics of Sufis. While Taqwa requires quitting harams, wara' manifests itself as a bit beyond that. Its rationale is the fear of committing harams, which are the limits set by Allah. Even getting closer to this line is dangerous because it will eventually cause the punishment. Abstainers from suspicious things will be under auspices of Allah. The only exterminator of any doubt of whether one thing is sin or not is just soul. If any disruption is felt inside the heart while you are doing something, you can judge it as a sin. The suspicion is the farthest thing from the Only One, Allah but anything may have dilemmas instead. Suspicion is a virus among people, and therefore it is necessary to turn towards Jenab Hakk by getting away from folks. Sufism is the way of determination ('*azimah*'). Sufis do tolerate others' permitted actions, and however will never stray from their own pathway of *azimah* without any imperative. They make nafl prayers as if they were compulsory ('*fardhz*'). Sufism is a way of taqwa rather than the method of fatwah.

Key Words: Taqwa, wara', fear, suspicion.

Giriş

Takva kelimesi, korkmak ve sakınmak anlamına gelmektedir. Takva, salih amellerle günahattan, azaptan korunmak¹ ve emirleri yerine getirmek, yasaklardan uzaklaşmak suretiyle Allah'tan sakınmak/korkmak olarak da ifade edilmektedir.²

Lügatteki, korkmak ve sakınmak ifadeleri, takvanın, havfla aynı anlamda kullanıldığını göstermektedir. Fakat takva, sadece korkmakla kalmayıp aynı zamanda korkunun (havfin) gereğini yapmaktır. Takva, emirleri yerine getirmeyi ve yasakları terk etmeyi gerektirir.

Mekkî, "Havf, gerçek takvanın ismidir. Takva, bütün ibadetleri kapsayan bir manada olup Allah'ın geçmiş ve gelecek olan tüm insanlara rahmetidir."³ demiştir. Burada, takva ile havfin aynı anlamda kullanıldığı görülmektedir. Takvanın, bütün ibadetlerde ve kullukta olması, ibadetlerin ve kulluğun, takva ile güzelleşeceği anlamına gelmektedir. Takvanın, geçmiş ve gelecek tüm insanları kapsaması da, Allah'ın rahmetinin genişliğini göstermektedir. Fakat Allah'ın rahmetinin dağılımında, takva derecesinin fonksiyonunu da göz ardı etmemek gerekir.

Bazı lügatlerde verâ, takva olarak anlamlandırılmaktadır.⁴ Verâ kelimesi, günahattan ve şüpheli şeylerden uzaklaşmak anlamına gelmekte ve takva yolu olarak ifade edilmektedir.⁵ Lügat anlamlarına bakıldığında, takvanın genel, verânın ise özel olduğu görülmektedir. Takvanın içinde verâ da vardır. Takva, korkmak, sakınmak ve şüpheli şeyleri terk etmek anlamlarını taşıırken; verâ, şüpheli şeyleri terk etmek anlamına gelmektedir. Bu ifade, verâ sahibinin günahattan korkmadığı veya sakınmadığı anlamına gelmez. Şüpheli şeylerden dahi uzaklaşmanın sebebi, günaha düşme korkusudur.

¹ İbn Manzur, Ebû'l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisanu'l-Arab*, Dâru'l-maârif, I-VI, Kahire 1979, VI, s. 4901, 4902.

² el-Âyid Ahmed ve diğerleri, *el-Mu'cemü'l-Arabiyyü'l-Esâsî*, Mektebetü Lârûs, Alesco 1988, s. 1326.

³ Mekkî, Ebû Talib, *Kütü'l-kulûb*, Dâru Sâdır, Kahire 1310/1892, s. 225.

⁴ Halil Curra, *Larûs*, Mektebetü Larûs, Paris 1973, s. 1282.

⁵ El-Âyid vd., *age.*, s. 1302.

Kuşeyri Bağlamında Takva ve Verâ

Dinî naslarda, daha çok takva kelimesine rastlanırken, tasavvufta, verâ kelimesinin de sıkça kullanıldığı görülür. Kur'an'da, “Allah katında en değerli olanınız, O’ndan en çok sakınanızdır.” denilmektedir. Dünyada da ahirette de değerli olmak isteyen kimsenin, Allah’tan sakınması, yani takva sahibi olması gerekir. Değerli olmak, emirlerini yerine getirip yasaklarından uzak durarak Allah’tan sakınmakta ve O’na değer vermektedir.⁶

Dünyada ve ahirette değerli olmanın yolu, takva sahibi olmak ve Allah’tan korkmaktır. Korku, sadece söylemde kalmayıp eylem olarak da kul üzerinde görülmelidir. Allah katında değerli olmak, ancak O’nun emirlerini yerine getirip yasaklarından uzaklaşmakla mümkün olabilir.

Kuşeyrî, “O’nun benzeri hiçbir şey yoktur.”⁷ ayetini, yaratıcı, yarattığına benzemekten ve yaptığı ile karşılaştırılmaktan uzaktır, diyerek açıklamış ve Allah’ın hiçbir varlıkla mukayese edilemeyeceğini belirtmiştir. Fayda ve zarar vermekte, nimet vermekte ve vermemekte, havf ve recâ’da O’nun dışında bir varlık görülemeyeceğini, O’nun, mağfiret ve takva sahibi (korkulacak kişi) olduğunu söylemiştir.⁸

O halde, Allah’tan başkasında güç ve kuvvet görmemek, O’ndan başkasına teveccüh etmemek, ümit bağlamamak, O’ndan başkasından korkmamak ve bir şey istememek gerekir. Çünkü Allah’a rağmen, O’na muhtaç olan varlıkların bir şey yapmaya gücü yetmez. Fayda da zarar da, hayır da şer de Allah’ın elindedir.

Kuşeyrî, “Takva bütün iyilikleri kendisinde toplar. Gerçek takva, Allah’a itaat ederek azabından sakınmaktır. Takvanın aslı, şirkten sakınmak, sonra günahlardan sakınmak, sonra şüpheli şeylerden, sonra lüzumsuz ve fuzulî şeylerden sakınmaktır.”⁹ diyerek takva sahibi olmanın şartlarını ortaya koymuştur. Allah’tan sakınmak demek, yasaklarından sakınarak O’na itaat etmek demektir. Sakınılması gereken şeyler önem sırasına göre şirk, günah, şüpheli şeyler ve fuzuli şeyler olarak sıralanmıştır. Şüpheli ve fuzuli şeylerin terk edilmesi, tasavvufta verâ olarak isimlendirilmektedir. Kuşeyrî’nin buradaki görüşüne göre, takvanın, verâyı da kapsadığı anlaşılmaktadır.

Kuşeyrî, Hz. Peygamber’in, “Takva sahibi bağlıdır.”¹⁰ sözünün, özellikle mü’minler hakkında olduğunu; rahatlamanın tamamının, Allah’a bağlanmakta, O’na muvâfakat etmekte olduğunu, açıklamış ve işte “dünyadan çıkmak” budur, demiştir.¹¹

Dünyadan çıkmak, mâsivâyı terk etmek, halka değil Hakk’a bağlanmak ve tabi olmaktır. Dünyadan çıkmak, Hakk’a muvâfakatı ve halka muhalefeti gerektirir. Dünyadan çıkmak, bedenlen dünyayı terk etmek değil, nefsanî istek ve iradeyi terk etmek demektir.

⁶ Geylânî, Abdülkadir, *el-Fethu’r-Rabbânî*, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 1433/2012, 169.

⁷ Şûrâ, 42/11.

⁸ Kuşeyrî, Ebu’l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin, *el-Cevâhiru’l-mensûre*, trc ve tah. M. Mansur Gökcan, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017, s. 21.

⁹ Kuşeyrî, Ebu’l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, Dâru’l-hayr, thk. Mağrûf Mustafa Zarîf, Ali Abdülhamîd Ebû’l-Hayr, Beyrut 1997, s. 105.

¹⁰ Bkz. Beyhakî, Şu‘abü’l-îmân, Mektebetü’r-rüşd, Riyad 2003, C. VII, s. 518.

¹¹ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru’l-Mensûre*, s. 21.

Kuşeyrî, takvanın alametlerini; “elde edemediği şeye tevekkül etmek, elde ettiği şeye rıza göstermek ve geçip giden şeye de sabır göstermek”¹² olarak açıklamıştır. Bu durumda, takvanın alametleri; Tevekkül, rıza ve sabır olarak ortaya çıkmaktadır.

Kuşeyrî, verânın, şüpheli şeyleri terk etmek olduğunu söylemiştir. İbrahim b. Edhem de verânın, şüpheli ve fuzuli şeyleri terk etmek olduğunu belirtmiştir. Hz. Ebû Bekir’in, “*Bir harama düşme korkusuyla yetmiş helali terk ettik.*”¹³ demesi, ondaki verâ anlayışının eseridir. Verâ denilince ilk akla gelen mutasavvıflardan olan Haris Muhasibîdir. O, şüpheli bir yiyeceğe elini uzattığında, parmağının ucunda bir damar atar ve onu uyarır. ¹⁴ Ebû Hanife’nin, “*Verilen borcun getirdiği fayda faizdir.*”¹⁵ hadisinden yola çıkarak, alacaklı olduğu kimseye ait olan ağacın altında oturmadığı bildirilmiştir.¹⁶

Şüpheli şeyleri terk etmek, dindeki hassasiyeti gösterir. Şüpheli şeylerden sakınmak, günahın uzak duran kimselerin işidir. Günahlara dalan kimsenin, şüpheli şeylerden uzaklaşması düşünülemez. Kuşeyrî, “*Verâya bağlan, yoksa helak olursun. Dinin temeli verâ, helaki de tamahtır. Kim bir şeyin etrafında dolaşırsa ona düşebilir.*” demiş ve ekinin, etrafında dolaşan sürünün, her ne kadar çoban gözetiminde de olsa ekine girme ihtimalinin yüksek olduğunu ifade etmiştir. Hz. Ömer’in, “*Harama düşme korkusuyla, helalin onda dokuzunu terk ederdik.*”¹⁷ demesi de ondaki verâ anlayışının izlerini taşımaktadır.

Hz. Peygamber’in yakın arkadaşlarının, şüpheli şeyler konusunda bu kadar hassas davranmaları, O’nun, “*Dikkat edin! Her hükümdarın bir sınırı vardır. Allah’ın sınırları da haramlarıdır. Kim bir şeyin sınırında dolaşırsa ona düşebilir.*”¹⁸ uyarısına kulak vermelerindendir.

Şüpheli şeylerden uzak durmanın sebebinin, günaha düşme korkusu olduğu anlaşılmaktadır. Verâ, günahın kıyısına yaklaşmayı bile engellemektedir. Ekinin kenarındaki sürünün ekine girme ihtimalinin yüksek olduğu gibi, günahın etrafında dolaşan kimsenin de, nefsin teşviki ile günaha dalma ihtimali yüksektir.

Kuşeyrî, “*Şüphelendiğin şeyi bırak, şüphelenmediğine yönel.*”¹⁹ hadisini, şüphelendiğin şey belli ise ondan uzaklaş. Şüphelenmediğin şeyler arasında şüphe kırıntılarının dahi bulunduğunu sezersen o şeylerin tamamından uzaklaş.²⁰ diyerek açıklamıştır.

¹² Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 106.

¹³ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 110.

¹⁴ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 429.

¹⁵ İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *Musannef*, I-XXVI, Dâru’l-Kıble, Cidde 2006, IV, 327.

¹⁶ Kuşeyrî, *er-Risâle*, s. 107.

¹⁷ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru’l-Mensûre*, s. 40.

¹⁸ Buhârî, Muhammed b. İsmâil, *Sahîhu’l-Buhârî*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ, I-VII, Dâru İbn Kesîr-Yemâme, Beyrut 1993, İmân 37; Müslim, Ebû’l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh*, (I-V), nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, Kahire 1991, Mûsâkât 107.

¹⁹ Buhârî, *Sahîh*, Büyû‘ 3; Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ, *Sünen*, thk. A. M. Şâkir (I-II), M. F. Abdülbâkî (III), İbrâhîm ‘Atva ‘Avz (IV-V), I-V, Şirketü Mektebeti ve Matba‘ati Mustafâ el-Bâbî, Beyrut 1977, Sıfatü’l-Kıyâme 60.

²⁰ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru’l-Mensûre*, s. 23.

Kuşeyrî, “*Günah, kalbin acı duymasıdır.*”²¹ hadisini de şu şekilde açıklamıştır: “Şüpheli ortadan kaldıracak olan şey kalptir. Bir şey yapılırken eğer kalpte bir rahatsızlık duyulursa bu günahdır. Kalpte rahatsızlık duyduğün yerde dur ve emir bekle, eğer emir gelirse onu yap, emir gelmezse yapma. Allah’ın kapısına dön ve rızık O’nun yanında ara. Kâfirlere ve münafıklara bile rızık veren Allah’ın seni unutacağı gafletine düşme!”²²

Bu kıstasa göre helal ve haramı tanımak çok basittir. Kalbine müracaat eden herkes helal ve haramın ne olduğunu bilir. Bir şeyin helal olup olmadığını sormak, işlenecek olan günaha kılıf aramaktır.

Kuşeyrî, “Şüphelendiğini bırak, şüphelenmediğine yönel. İnsanların ellerindeki isteme ve ona kalbini bağlama. Halka ümit bağlama ve onlardan korkma. Allah’ın lütfunu, Allah’tan iste. O, senin şüphelenmediğin kişidir. Kralların perçemi elinde olan Mevlâ’na ümit bağla ve O’ndan kork.” diyerek, şüphelenilmeyen tek kişinin Allah olduğunu ve O’nun dışındakilerden uzaklaşmak gerektiğini vurgulamıştır. Bu durum tasavvufta, mâsivânın terk edilmesi ve fenâ hali ile ifade edilmektedir. Mâsivâyı terk etmek, tasavvuf yolundaki sûfilerin halidir. Verâ, aynı zamanda, havf ve recânın Allah’a hasredilmesini gerektirir. Halktan korkmamak ve onlara ümit bağlamamak varâda esastır.

“Verânın da içinde bulunduğu tasavvuf azimet yoludur. Sûfiler, başkasının ruhsatla amel etmesini hoş görürler, fakat kendileri azimetten ayrılmazlar ve nafil ibadetleri bile farzmiş gibi eda ederler. Tasavvuf, fetva yolu olmaktan çok takva yoludur.”²³

Kuşeyrî, şüpheli şeylerden uzaklaşan verâ ehlinin azimet sahibi olduğunu söylemiş ve tehlikenin, ruhsata göre hareket etmekte, kurtuluşun ise azimete göre hareket etmekte olduğunu vurgulamıştır.²⁴

Sonuç

Takva kelimesi, korkmak anlamıyla havfla eşleşirken, şüpheli şeyleri terk etmek anlamıyla da verâ ile eşleşmektedir. Korku konusunda takva genel, verâ ise özel bir anlam ifade etmektedir.

Allah katında değerli olmak, emirlerini yerine getirerek ve yasaklarından sakınarak takva göstermektedir.

Allah, yarattıkları ile kıyaslanmaktan uzaktır. Fayda ve zarar vermekte, nimet vermekte, havf ve recâda hiç kimse O’nunla mukayese edilemez. O halde, yegâne güç sahibi olan Allah’tan korkmak ve çekinmek gerekir.

Takva; önce şirkten, sonra günahattan, daha sonra da şüpheli şeylerden sakınmayı gerektirir.

²¹ Beyhakî, *Şuabu’l-İman*, V, 458.

²² Kuşeyrî, *el-Cevâhiru’l-Mensûre*, s. 24.

²³ Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991, s. 77, 78.

²⁴ Kuşeyrî, *el-Cevâhiru’l-Mensûre*, s. 40. Takva ve verâ konusunda bkz. Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî, *el-Lûma*, <mektebetü’s-segafe, Kahire 2009, s. 150; Muhâsibî, Ebû Abdullah Hâris b. Esed, *er-Riaye li-hukûkillah*, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut 2010, s. 55; Herevî, Ebû İsmail Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü’s-sâirîn*, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut 1988, s. 31.

Dinin temeli verâ, helaki ise tamahtır. Verâ, haramın kıyısında bile dolaşmayı engeller. Ekin tarlasının kenarında dolaşan sürünün ekine girme ihtimali yüksek olduğu gibi, günahın etrafında dolaşan kimsenin de günaha düşme ihtimali yüksektir. Verâ ehli azimet sahibidir. Ruhsata göre de hareket edilebilir. Fakat tehlike ruhsatta, kurtuluş ise azimettedir.

KAYNAKÇA

- Beyhakî, Şu‘abü’l-îmân, Mektebetü’r-rüşd, Riyad 2003.
- Buhârî, Muhammed b. İsmâîl, *Sahîhu’l-Buhârî*, thk. Mustafâ Dîb el-Buğâ, I-VII, Dâru İbn Kesîr-Yemâme, Beyrut 1993.
- el-Âyid Ahmed ve diğerleri, *el-Mu‘cemü’l-Arabiyyü’l-Esâsî*, Mektebetü Lârûs, Alesco 1988.
- Geylânî, Abdülkadir, *el-Fethu’r-Rabbânî*, el-Mektebetü’l-Asriyye, Beyrut 1433/2012.
- Halil Curra, *Larûs*, Mektebetü Larûs, Paris 1973.
- Herevî, Ebû İsmail Abdullah el-Ensârî, *Menâzilü’s-sâirîn*, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut 1988.
- İbn Ebî Şeybe, Abdullah b. Muhammed b. İbrahim, *Musannef*, I-XXVI, Dâru’l-Kible, Cidde 2006.
- İbn Manzur, Ebû’l-Fadl Cemâluddin Muhammed b. Mükrim b. Ali el-Ensârî, *Lisanu’l-Arab*, Dâru’l-maârif, I-VI, Kahire 1979.
- Kuşeyrî, Ebu’l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin, *el-Cevâhiru’l-mensûre*, trc ve tah. M. Mansur Gökcan, Harf Eğitim Yayıncılığı, Ankara 2017.
- Kuşeyrî, Ebu’l-Kâsım Abdülkerim b. Hevâzin, *er-Risâletü’l-Kuşeyriyye*, Dâru’l-hayr, thk. Mağrûf Mustafa Zarîf, Ali Abdülhamîd Ebû’l-Hayr, Beyrut 1997.
- Mekkî, Ebû Talib, *Kûtu’l-kulûb*, Dâru Sâdır, Kahire 1310/1892.
- Muhâsibî, Ebû Abdullah Hâris b. Esed, *er-Riaye li-hukûkillah*, Dâru’l-kütübi’l-ilmiyye, Beyrut 2010.
- Müslim, Ebû’l-Huseyn Müslim b. el-Haccâc el-Kuşeyrî, *Sahîh*, (I-V), nşr. Muhammed Fuâd Abdülbâkî, Dâru İhyâi’l-Kütübi’l-‘Arabiyye, Kahire 1991.
- Serrâc, Ebû Nasr Abdullah b. Ali et-Tûsî, *el-Lûma*, <mektebetü’s-segafe, Kahire 2009.
- Tirmizî, Ebû İsmâ Muhammed b. İsmâ, *Sünen*, thk. A. M. Şâkir (I-II), M. F. Abdülbâkî (III), İbrâhîm ‘Atva ‘Avz (IV-V), I-V, Şirketü Mektebeti ve Matba‘ati Mustafâ el-Bâbî, Beyrut 1977.
- Uludağ, *Tasavvuf Terimleri Sözlüğü*, Marifet Yayınları, İstanbul 1991.